

відвідав Лондон. Він працював до самої смерті, яка спіткала його 11 травня 1857 р. Оскільки прямих спадкоємців не було, всі його кошти дісталися розшуковому агентству.

Його життя та робота в поліції послужили основою для кількох книг, він став прототипом Жана Вальжана та інспектора Жаверта в «Знедолених» В. Гюго; Вотрена в «Людській комедії» О. де Бальзака; Родольфа Герольштейнського у «Паризьких таємницях» Е. Сю; Огюста Дюпена в «Убивстві на вулиці Морґ» Е. А. По; Лекока в «Справі вдови Леруж» Е. Габоріо; поліцейського Шакала у «Паризьких могіканах» О. Дюма-батька, а 2001 р. було знято детективний художній фільм «Відок».

Суспільство Відока (англ. *Vidocq Society*) — консорціум професіоналів судово-медичної експертизи та правоохоронних органів до його заслуг відносить те, що він:

- став першим керівником *Sûreté Nationale* (1811);
- ввів у роботу поліції діловодство (систему картотек), криміналістику та науку про балістику;
- був першим, хто зробив гіпсові зліпки стопи та взуття;

- був майстром маскуванню та спостереження;
- мав патенти на незмивне чорнило й незмінний високосортний папір;
- заснував перше детективне агентство та кредитне бюро *Les Bureau des Renseignements*.

Перелік джерел посилання

1. Ashley M. The Great Detectives: Vidocq. *Strand Magazine*. 2000. № 4. P. 39—42.
2. Edwards S. The Vidocq Dossier: The Story of the World's First Detective (1st ed.). Boston, 1977.
3. Conser J. A., Russell G. D. Law Enforcement in the United States. Jones & Bartlett Publishers, 2005.
4. Siegel J. A. Forensic Science: The Basics. CRC Press, 2006.
5. The Vidocq Society. URL: <https://www.vidocq.org/> (дата звернення: 10.03.2023).
6. The Vidocq Society: Murder on the menu / The Telegraph. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/3489805/The-Vidocq-Society-Murder-on-the-menu.html> (дата звернення: 10.03.2023).
7. Crime, Police, and Penal Policy: European Experiences 1750-1940: European Experiences 1750-1940. OUP Oxford, 2007.
8. Stead P. J. Vidocq: a Biography. NY, 1953.

Генезис інститутів науково-судової експертизи в Україні в 1922—1929-му роках: історично-правовий аспект

Владислав Федоренко,

д-р юрид. наук, професор, заслужений юрист України, Київське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5902-1226>, e-mail: fedorenko_2008@ukr.net;

Ігор Гавловський,

канд. юрид. наук, Київське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6365-7761>, e-mail: i.gavlovskiy@gmail.com

Олександр Головка,

Київське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0036-6514>, e-mail: golovkos80@ukr.net

Публікацію присвячено питанням генезису судової експертизи в 20-х роках ХХ ст. в Україні та заснуванню перших інститутів науково-судової експертизи. Звернуто увагу на заснування 1923 р. кабінету судової експертизи (із 1925 р. — інституту науково-судових експертизи) у Харкові під керівництвом М. С. Бокаріуса. Проаналізовано правовий статус інститутів науково-судової експертизи, їх завдання, структуру та порядок формування.

Ключові слова: *судова експертиза; кабінет судової експертизи; інститут науково-судової експертизи; Харківський інститут науково-судової експертизи; М. С. Бокаріус.*

Genesis of forensic science institutes in Ukraine during 1922–1929: historical and legal aspect

Vladyslav Fedorenko, Ihor Havlovskiy, Oleksandr Holovko

The publication is devoted to issues of genesis of forensic science in the 20-ies of XX century in Ukraine and to the question of the establishment of the first forensic science institutes. Attention is drawn to the establishment of the Forensic Science Office-museum in 1923 (since 1925: the Institute of Forensic Examinations) under the leadership of M. S. Bokarius in Kharkiv. The legal status of forensic science institutes, their tasks, structure and formation procedure are analyzed.

Keywords: forensic science; Forensic Science Office-museum; forensic science institute; Kharkiv Institute of Forensic Examinations; M. S. Bokarius.

Військова агресія Російської Федерації, що уже рік триває в Україні, ставить перед українськими науково-дослідними установами судових експертиз (далі — НДУСЕ) надскладні виклики і завдання, які полягають у формуванні належної доказової бази для національних і міжнародних судів щодо воєнних злочинів, здійснених РФ в Україні, а також визначення збитків і шкоди, завданих агресором Українській державі, фізичним і юридичним особам. До того ж важливим завданням українських НДУСЕ є переосмислення їх історичного розвитку та об'єктивних здобутків за часів перебування України у складі спочатку Російської імперії, а потім Радянського Союзу.

У попередніх роботах, присвячених історії судової експертизи в Україні [1], питанням зачаткування діяльності інститутів судової експертизи за радянської доби в період лібералізації суспільного та державного життя під час проведення нової економічної політики (НЕП) до початку масової колективізації в 1929 р. і наступної політики сталінських репресій, приділено недостатньо уваги. Хоча саме цей період став точкою відліку для інституціоналізації судово-експертної діяльності в Україні.

Як відомо, із прийняттям 1922 р. Кримінально-процесуального кодексу (далі — КПК) було унормовано підстави для створення органів попереднього розслідування та судів. У ст. 62 цього КПК було передбачено такі докази, як висновок експерта. 1923 р. мережа судово-експертних установ (окрім кабінетів у Києві та Одесі) доповнилася кабінетом у Харкові. Його організацією та діяльністю керував легендарний український експерт М. С. Бокаріус. За часів колишнього СРСР змінювався організаційно-правовий статус кабінетів: 1923р. було затверджено Інструкцію про діяльність кабінетів науково-судової експертизи [2, с. 15], а 1925 р. їх трансформували в інститути науково-судової експертизи (далі — *інститути НСЕ*).

Одним із перших нормативно-правових актів, який унормував правовий статус інститутів НСЕ в Харкові, Києві та Одесі, їх функції, структуру та організацію судово-експертної та іншої діяльності, стало Положення про Судоустрій Української РСР від 23 жовтня 1925 р. Арт. 12 цього Положення унормував таку систему інститутів НСЕ в Україні:

«Щоб провадити різні науково-технічні дослідження й давати експертизи що-до судових справ, а також провадити наукові роботи та експериментальні дослідження що-до питань кримінальної техніки й методології дослідження злочинів та дослідження особи праволомця в містах Харкові, Києві й Одесі є інститути науково-судової експертизи, район їхньої діяльності визначає інструкція НКЮ» [3].

1927 р. Положення про Судоустрій Української РСР зазнало змін, зокрема через його розширення Наказом інститутам НСЕ, оголошеним у Бюлетені Народного комісаріату юстиції Української СРР (далі — НКЮ) від 2 червня 1927 р. [4]. Цей Наказ також було включено самостійним Розділом VI до четвертого випуску «Збірника чинних постанов НКЮ, інструкцій, обіжників НКЮ та Найвищого суду УСРР» [5].

Аналіз положень Наказу інститутам НСЕ Наркому юстиції Української СРР від 2 червня 1927 р. дає змогу ретроспективно відтворити особливості правового статусу інститутів НСЕ в Україні. Відповідно до ст. 2 ч. 1 цього Наказу, інститути НСЕ в адміністративно-організаційному значенні підлягали Відділу Судоустрою та Догляду НКЮ, а в оперативному — Відділові Прокуратури НКЮ, керуючись у своїй діяльності наказами НКЮ [4]. Отже, через відому «монополію» Народного комісаріату юстиції Української СРР, який (поміж інших функцій) здійснював функції прокуратури, інститути НСЕ здійснювали експертне забезпечення досудового слідства і правосуддя.

Щодо завдань інститутів НСЕ, то ст. 19 Наказу покладала на них завдання «допомагати судові, прокуратурі й органам судової влади та дізнання у встановленні злочину й викритті винуватця шляхом проведення наукових експертиз і дачі висновків по окремих питаннях, що вимагають пристосування наукових методів дослідження або особливого технічного досвіду» [4]. Реалізація цього завдання передбачала оптимальну в адміністративно-правовому сенсі структуру інститутів НСЕ та забезпечення повсюдності їх діяльності на території України.

Відповідно до Наказу, інститути НСЕ в Україні обслуговували визначені Народним комісаріатом юстиції Української РСР округи:

а) Харківський інститут НСЕ — Харківський, Сумський, Ізюмський, Куп'янський, Артемівський, Луганський, Маріупольський, Старобільський, Сталінський, Полтавський, Кременчуцький, Дніпропетровський, Запорізький і Мелітопольський округи;

б) Київський інститут НСЕ — Київський, Бердичівський, Білоцерківський, Черкаський, Лубенський, Роменський, Прилуцький, Чернігівський, Глухівський, Конотопський, Ніжинський, Житомирський, Шепетівський і Коростенський округи;

в) Одеський інститут НСЕ — Одеський, Миколаївський, Херсонський, Першомайський, Зінов'ївський, Уманський, Криворізький, Вінницький, Проскурівський, Могилівський, Тульчинський, Кам'янецький округи і Автономну Молдовську СРР [4].

Слід зауважити, що райони (округи) обслуговування інститутів НСЕ можна було змінювати у випадку проведення повторної експертизи у справах, які виникли поза межами району їх діяльності.

Керували інститутами НСЕ їх директори (у Наказі — слово «Директор» із великої літери). Відповідно до ст. 11 Наказу інститутам НСЕ, Директора Інституту призначав і звільняв Народний комітет юстиції за поданням Відділу Судострою та Догляду НКЮ.

У складі інститутів НСЕ діяли різні секції (хімічних і фізико-хімічних дослідів; біологічних дослідів; ідентифікації особи; судово-медичних дослідів; кримінально-психологічних і психо-патологічних дослідів (ст. 5 Наказу) [4]), керівників яких призначав і звільняв Народний комітет юстиції за поданням Директора Інституту. Секції інститутів НСЕ слід відрізняти від лабораторій, музеїв та інших підрозділів, про які йтиметься нижче.

Для провадження судово-експертних робіт при Інститутах діяли допоміжні установи, які відкривав Народний комісаріат юстиції за поданням Директора Інституту. Ст. 7 Наказу визначала, зокрема, що допоміжними установами могли бути бібліотека та лабораторії (судово-хімічна, фізична, фотографічна, сироваточна та ін.), рентген-кабінет, кабінет експериментально-біологічних досліджень, художньо-муляжною майстерні та ін. [4].

Під доглядом заступника Директора Інституту для забезпечення діловодства, архіву та звітності діяли канцелярії інститутів. Також при всіх інститутах НСЕ діяли музеї, колекції яких можна було використовувати для формування знань про методи і способи скоєння злочинів та їх розслідування. Усіх співробітників Інституту (окрім заступника і завідувачів секцій) призначав і звільняв безпосередньо Директор Інституту.

Наведений адміністративно-правовий статус інститутів НСЕ в Харкові, Києві та Одесі діяв до Другої світової війни. За цей період сформувалися вітчизняні школи судової експертології (зокрема, харківська школа експертизи М. С. Бокаріуса), утвердився корпус судових експертів і система їх підготовки, запроваджувалися нові види судових експертиз, обґрунтовувалися методики їх проведення. Лише 1944 р. вони зазнали трансформації: інститути НСЕ було реорганізовано в НДУСЕ.

Перелік джерел посилання

1. Федоренко В. Л., Коваленко В. В., Кравчук В. М. Генезис і розвиток судової експертизи в Україні: від Руської Правди — до військової агресії РФ. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 3 (21). С. 23—50.
2. Основи судової експертизи: навч. посібн. / авт.-уклад.: Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків, 2016. 928 с.
3. Положення про Судострій Української РСР: Постанова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету від 23.10.1925 р. *Збірник Указонень Української СРР*. 1925. № 92—93. Арт. 522.
4. Інститутам науково-судової експертизи: Наказ Народного Комісаріату Юстиції Української РСР від 02.06.1927 р. *Бюлетень Народного Комісаріату Юстиції УСРР*. 1927. № 25—26. Арт. 97.
5. Збірник чинних постанов НКЮ, інструкцій, обіжників НКЮ та Найвищого суду Української СРР, чинних на 1 квітня 1929 р. 1929. Вип. 4. 375 с.